

MINISTERSTWO
KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO

PODSEKRETARZ STANU
dr hab. prof. IH PAN Magdalena Gawin

Warszawa, 28 stycznia 2019 r.

DOZ-KiNK.654.14.2018DOZ-KiNK.654.14.2018.WJ

**Dyrektorzy muzeów państwowych
i samorządowych**

/zgodnie z rozdzielnikiem/

mając na względzie znaczenie i rolę pełnioną przez muzea – w tym w dużej mierze muzea samorządowe – w systemie ochrony zabytków archeologicznych naszego kraju, uprzejmie proszę o przyjęcie poniższych informacji.

Jedną z ważniejszych funkcji współczesnych muzeów jest budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego. Zabytki ruchome, zwłaszcza znaleziska archeologiczne, to dobra kultury o naturze wyjątkowo kruchej i złożonej. Niezwykle istotnym obszarem pracy muzealników jest więc działalność edukacyjna, nastawiona na zwiększanie wiedzy społeczeństwa o zgromadzonych zbiorach. Nie ulega bowiem wątpliwości, że im lepiej znamy dany przedmiot, tym lepiej go rozumiemy, a więc również możemy lepiej go chronić. W działalności tej ważną rolę odgrywa współpraca ze społecznikami – zarówno osobami indywidualnymi, jak i stowarzyszeniami skupiającymi miłośników historii. Wspólna dbałość o zabytki i dziedzictwo kulturowe odbywa się m.in. poprzez prowadzone we współpracy z nimi przedsięwzięcia w zakresie promocji i upowszechniania, edukacji, czy też działania na rzecz fizycznej ochrony zabytków ruchomych.

Muzea odgrywają więc istotną rolę nie tylko realizując misję muzealną, ale również stosując przepisy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami¹. Są one bowiem nie tylko strażnikami powierzonych im zbiorów, ale stanowią jednocześnie istotny element systemu ochrony zabytków w Polsce. Szczególnym zadaniem muzeów jest ochrona zabytków ruchomych, w tym również zabytków archeologicznych. Ustawodawca przewidział bowiem,

¹ Jak ustaliła Najwyższa Izba Kontroli w trakcie kontroli Nr P/17/074, dotyczącej ochrony zabytków archeologicznych odkrytych w związku z realizacją inwestycji budowlanych, przeprowadzonej w muzeach oraz wojewódzkich urzędach ochrony zabytków, „przedstawiciele większości (pięciu) wojewódzkich konserwatorów byli stroną przekazującą w depozyt muzeum odkryte zabytki tylko w przypadku co piątego badania archeologicznego, objętego kontrolą NIK. (...) Z dokumentacji wynika, że ponad połowa skontrolowanych muzeów przyjmowała zabytki bezpośrednio od firm archeologicznych, bez protokolarnego udokumentowania faktu ich przyjęcia. Działo się tak pomimo że właściwy konserwator wojewódzki nie wydał decyzji określającej miejsce ich przechowywania”.

że te wyspecjalizowane w opiece nad zabytkami jednostki organizacyjne, przechowują m.in. zabytki archeologiczne, przypadkowo znalezione albo pozyskane w wyniku badań, będące własnością Skarbu Państwa, zgodnie z art. 35 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2017 r., poz. 2187 ze zm.).

Warto zatem przypomnieć przepisy ww. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w kontekście zasad postępowania wobec ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w szczególności zabytków archeologicznych, które pozyskiwane są w wyniku badań archeologicznych, poszukiwań oraz znalezisk przypadkowych.

Zgodnie z art. 35 ust. 3 cyt. ustawy, jedynym organem posiadającym kompetencje do określania miejsca przechowywania zabytków archeologicznych odkrytych, przypadkowo znalezionych albo pozyskanych w wyniku badań archeologicznych bądź poszukiwań, jest właściwy terenowo wojewódzki konserwator zabytków, przekazujący je w drodze decyzji w depozyt muzeum lub innej jednostce organizacyjnej, za jej zgodą. Zdarzają się jednak przypadki przekazywania wprost do muzeów cennych znalezisk archeologicznych jako darów anonimowych, z pominięciem ww. procedur, w tym udziału organów ochrony zabytków.

Niewątpliwie przekazywanie znalezisk bezpośrednio do muzeów wynika z ich znaczenia i zaufania, jakim są darzone w Polsce, zatrudniając wysokiej klasy specjalistów wykwalifikowanych w dziedzinach związanych z poszczególnymi kategoriami muzealiów. Mając na uwadze powierzoną muzeom misję, istotne jest, aby realizując swoje zadania, działały one w zgodzie ze standardami etycznymi, ale i z obowiązującymi przepisami prawa. Instytucja kultury jaką jest muzeum kształtuje właściwe postawy obywatelskie poprzez opracowywanie i udostępnianie posiadanych zbiorów, ale także dając pozytywny przykład przestrzegania prawa ochrony zabytków i dbałości o ich dobrostan. W tym kontekście, przyjmowanie obiektów archeologicznych z pominięciem służb konserwatorskich może prowadzić do naruszenia kompetencji instytucji powołanych do ochrony zabytków, a co za tym idzie – dyskredytować je w oczach opinii publicznej i osłabiać ich pozycję w ramach systemu ochrony zabytków.

Jednym z najbardziej niepokojących skutków takich działań bezsprzecznie jest pozbawienie zabytku oryginalnego kontekstu, stanowiącego większą część jego naukowej wartości. Nawet jeśli znalazca przekazuje muzeum informacje na temat miejsca odkrycia, uniemożliwia nieraz zweryfikowanie prawdziwości tych danych, pozostając osobą anonimową. W związku z powyższym, badacze pozbawieni są szansy na ustalenie, czy zabytek stanowił jedynie przypadkową zgubę, czy też został ukryty intencjonalnie lub stanowił część większego zespołu.

Co więcej, w sytuacji braku współpracy między wszystkimi instytucjami włączonymi w system ochrony zabytków, niemożliwe okazuje się objęcie ochroną prawną terenu potencjalnego stanowiska archeologicznego, z którego pochodzi pozyskany przez muzeum

zabytek. Jeśli wojewódzki konserwator zabytków nie uzyska informacji o znalezisku, nie będzie miał możliwości włączenia miejsca odkrycia do wojewódzkiej ewidencji zabytków jako stanowiska archeologicznego (należy przypomnieć, że miejsca, gdzie natrafiono na znaleziska luźne, przypadkowe to również stanowiska archeologiczne, dla których należy sporządzić kartę ewidencyjną zabytku archeologicznego tzw. KEZA). W konsekwencji, informacje uzyskiwane w archiwum wojewódzkiego konserwatora zabytków przez badaczy (w dużej mierze –pracowników muzeów), będą niepełne.

Zasadniczą sprawą pozostaje więc, aby działając zgodnie z przyjętymi w muzeach standardami etycznymi dotyczącymi proveniencji zbiorów oraz obowiązującymi przepisami z zakresu ochrony dziedzictwa archeologicznego, muzea stały się miejscem edukacji i budowania świadomości społecznej o znaczeniu i wartości tego dziedzictwa. Powinno się to odbywać podczas bezpośrednich spotkań ze znalazcami takich obiektów, jak i poprzez zorganizowaną współpracę i wspólne projekty z pasjonatami i miłośnikami historii.

Mając na uwadze brzmienie art. 32 i 33 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, podkreślić należy, że przekazywanie do zbiorów muzealnych zabytków archeologicznych przypadkowo odkrytych lub znalezionych, stanowiących własność Skarbu Państwa, bez dokumentu (decyzji o przekazaniu ich w depozyt lub na własność muzeum) potwierdzającego posiadanie przez jednostkę tytułu do dysponowania nimi, stanowi naruszenie obowiązujących przepisów prawa. Natomiast zakup takich przedmiotów od znalazców może być w niektórych przypadkach kwalifikowany nawet jako naruszenie art. 294 § 2 Kodeksu karnego (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1600). Udział w ww. procedurze wojewódzkiego konserwatora zabytków oraz legalne przekazanie obiektu do zbiorów muzealnych jest nadto wypełnieniem punktu 2.4 Kodeksu Etyki ICOM dla Muzeów, zgodnie z którym „Muzea nie powinny pozyskiwać przedmiotów, gdy zachodzi powód do podejrzenia, że ich wydobycie pociągnęło za sobą samowolne, nienaukowe lub umyślne zniszczenie albo uszkodzenie pomników, stanowisk archeologicznych lub geologicznych względnie gatunkowego lub naturalnego środowiska. Pozyskanie jest również niedopuszczalne, jeżeli o wydobyciu przedmiotu nie zostali powiadomieni właściciel lub posiadacz nieruchomości, a także właściwe organy prawne lub rządowe”.

Reasumując, zgodnie z obowiązującymi przepisami, wobec zabytków archeologicznych przypadkowo znalezionych lub odkrytych w trakcie poszukiwań powinny mieć zastosowanie kolejno następujące kroki wg wskazanej kolejności:

1. zgłoszenie odkrycia do wojewódzkiego konserwatora zabytków przez znalazcę (art. 33 u.o.z.), po uprzednim zabezpieczeniu zabytku i oznaczeniu miejsca jego znalezienia;

2. pismo wojewódzkiego konserwatora zabytków do wybranego muzeum z zapytaniem o możliwość przekazania zabytku do zbiorów (wybór konkretnego muzeum jest najczęściej uzasadniany lokalizacją, profilem jednostki, jej celami statutowymi; dopuszczalne jest wzięcie pod uwagę postulatów znalazcy, czy dotychczasową współpracą z danym muzeum);
3. zgoda muzeum na przyjęcie zabytku;
4. decyzja wojewódzkiego konserwatora zabytków o przekazaniu zabytku w depozyt muzeum (art. 35 ust. 3 u.o.z.);
5. (opcjonalnie) wniosek dyrektora muzeum o przekazanie zabytku na własność;
6. (opcjonalnie) decyzja wojewódzkiego konserwatora zabytków o przekazaniu zabytku na własność muzeum (art. 35 ust. 6 u.o.z.);
7. ewentualny wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków do MKiDN o przyznanie nagrody za znalezisko;
8. decyzja MKiDN o przyznaniu nagrody w przypadku znalezienia zabytku o znacznej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

W sytuacji gdy znalazca zwraca się bezpośrednio do muzeum, powinien zostać poinformowany o obowiązującej w tym zakresie procedurze. Muzeum zaś zobligowane jest niezwłocznie zawiadomić właściwego miejscowo wojewódzkiego konserwatora zabytków o fakcie przekazania znaleziska, w celu wdrożenia ww. postępowania.

Warto przypomnieć, że odrębną drogę procedowania przyjmuje się w przypadku innych kategorii zabytków ruchomych, które mogą stanowić zagubioną lub ukradzioną własność osób prywatnych. Jednakże w sytuacji gdy poszukiwanie właściciela znalezione go zabytku ruchomego jest bezcelowe, staje się on, zgodnie z art. 189 Kodeksu cywilnego (Dz. U. z 2018 r., poz. 1025), własnością Skarbu Państwa, którą znalazca zobowiązany jest niezwłocznie wydać właściwemu staroście. Dodatkowo, jak stanowi przepis art. 5 ust. 3 ustawy z dnia 20 lutego 2015 roku o rzeczach znalezionych (Dz. U. z 2015 r., poz. 397), w razie znalezienia pieniędzy, papierów wartościowych, kosztowności, o których mowa w art. 21 ust. 4 (złota, platyny, srebra, w tym monet, wyrobów użytkowych ze złota, platyny, lub srebra, kamieni szlachetnych, pereł, oraz koralu), lub rzeczy o wartości historycznej, naukowej lub artystycznej, przy jednoczesnym braku wiedzy o osobie uprawnionej do ich odbioru, należy niezwłocznie oddać te rzeczy właściwemu staroście.

Na zakończenie pragnę złożyć Państwu podziękowania za dotychczasowy trud włożony w ochronę, promowanie i udostępnianie zabytków archeologicznych wchodzących w skład Państwa zbiorów, a także za przedsięwzięcia podejmowane we współpracy z pasjonatami i miłośnikami historii. Działania te stanowią o dużej roli muzeów w kształtowaniu społeczności lokalnych i ponadregionalnych. Mam nadzieję, że Państwa zaangażowanie

w budowanie wokół muzeów atmosfery zaufania społecznego, zaprocentuje poprawą funkcjonowania systemu ochrony zabytków oraz zwiększeniem świadomości społecznej w zakresie wartości zabytków archeologicznych. Zwracam się do Państwa z prośbą o stosowanie powyższych zasad i przekazania niniejszego pisma pracownikom bezpośrednio zarządzającym zbiorami archeologicznymi.

Z wyrazami szacunku

Magdalena Gawin